

Széchenyi István olvasmányai

Széchenyi István elképzelhetetlen könyvek, olvasmányok nélkül, atyja példája, a külföldi utazások mellett ezek hatottak életszemléletére a legerőteljesebben. A könyvekkel történt egyik első találkozásának kedves dokumentuma az a levél, melyben megköszönte atyjának, *Széchenyi Ferencnek* a tőle kapott „Magyar Könyvháznak laistromá”-t, mely összeállítás a nemzeti könyvtár alapításának céljára adományozott könyvek, kéziratok jegyzékét tartalmazza. Érdemesnek látszik idézni ezen figyelemreméltó gyermekkori levélből: „Édes Kedves Jó Atyám! Noha én gyenge időm miatt nemis érdemlem-meg a szép Magyar Könyvháznak laistromát és nem is tudhatom megítélni elegendően ennek a betsét, mégis adott az én kegyes Atyám; hogy én is példáját valaha kövessem és édes Hazámnak boldogságát, a mennyire tőlem kitelhet, előre mozdítsam. – Fogok is iparkodni, jól tanulni is... hogy Édes Atyámnak örömet tsinyálhassak hálaadásul ezért a szép könyvházának laistromáért. Édes Jó Atyának – Pesten 26-ik Dec. 1803. – hálaadatos engedelmes fia, Széchenyi István”.

Ez a levél a legnagyobb magyar születésének 200. évfordulója alkalmából az Országos Széchenyi Könyvtár által rendezett reprezentatív *Széchenyi*-emlékkiállításán is látható volt. Jelképesnek is felfoghatjuk, hogy *Széchenyi* már ilyen zsenge korában közeli kapcsolatba került egy könyvvel – mégpedig egy bibliográfiával. Bátran állíthatjuk, hogy ez a kapcsolat a könyvvel, könyvekkel megmaradt egész élete folyamán.

A másik könyv, amelyről tudjuk, hogy házi-tanítója révén igen korán a kezébe került, az „*Orbis pictus*” című tankönyv volt. Mikor 17 éves korában stúdiumait befejezte, hadba vonulása alkalmából, egyéb intelmekkel együtt, olvasmányaira nézve is kapott tanácsokat atyjától. A katonaságnál, hogy megszerezhesse a tisztí rangjához szükséges tudást, sok hadművészeti és egyéb szakkönyvet kellett olvasnia, jórészt idegen nyelven. Katonásága, utazásai-

nak ideje alatt betartotta *Goethe* tanácsát: „*Wer den Dichter will verstehen, muss in Dichters Lande gehen*”. Amely országban huzamosabban tartózkodott, annak nyelvét, irodalmát is tanulmányozta. Olasz nyelvtudását *Tasso* Megszabadított Jeruzsálemének olvasásával fejlesztette, az angol irodalmat is angliai tartózkodásának idején kedvelte meg, így leginkább *Shakespeare*-t – főleg a *Hamletet*, az *Otellót* és a *Rómeó és Júliát* –, de talán a legkedvesebb olvasmánya *Byron* *Childe Haroldja* volt, amelynek lefordítását is tervbe vette. Egyik levelében megemlíti *Defoe* halhatatlan regényét: „... eszembe jutott a szigetre vetődött *Robinson*, kinek története gyermekkoromban oly sokszor megnevettetett”. Magyarra fordította *Pope* *Universal Prayerét*, olvasta *Walter Scott* regényeit is. A franciák közül személyesen ismerte *Chateaubriand*-t, de a legkedvesebb francia szerzője *Montaigne* volt. Társaságban egyszer arról beszélgettek, hogy ha egy kivételével minden könyv elveszne, ki mit szeretne egyetlenként megőrizni magának. *Széchenyi* akkor *Montaigne* esszéi mellett döntött. Természetesen tanulmányozta *Voltaire*, *Montesquieu* és *Rousseau* műveit is. Az utóbbról így írt: „*Rousseau* *Vallomásait* elolvastam; fölöttébb szórakoztatott. Fehérváry azt mondta: »nagyon veszedelmes könyv«. Ezt éppoly kevéssé látom be, mint száz egyéb dolgot; nehezen fogom fel.” Naplójában olvasható: „Útközben az *Émile*-t olvastam gyönyörűséggel. – Az olyan embereket, mint *Rousseau*, életükben megégetik, holtukban imádják.” *Lamartine* és *Victor Hugo* költeményei is sokszor a kezébe kerültek, utóbbinak *Bug Jargal* című regényét is olvasta – nagy tetszéssel. Nem voltak előtte ismeretlenek *George Sand* és *Mme Staël* művei, utóbbinak gondolatai hatással voltak *Széchenyi* eszmerendszerére is. Máshol azt írta: „*Voltaire* *Siècle de Louis XIV*-a állandóan a kezemben”, a róla szóló irodalmat is forgatta: „*Voltaire* életét olvastam, végiggondoltam. Micsoda mélységekbe zuhant az em-

ber, – hogy az előítéletek ellen küzdjön, hogy ne legyen Hipokrita!” Arról is tudósít: „Nagy érdeklődéssel olvasok Tocqueville-t.” Lelkesen tanulmányozta át a nagy francia történetírók műveit, például *Thiers* „L’Histoire de la Révolution Française” című művét, a girondisták történetét, Ségurtól Napóleon és a Grande armée történetét.

Utazásai során gyakran felkeresett könyvtárakat, így 1822-ben Párizsban a Bibliothèque Royale-ban a trappista szerzetesekre vonatkozó műveket tanulmányozta. A montpellier-i egyetem bibliotékájában megtekintette *Tasso* Megszabadított Jeruzsálemének tervezetét, *Tasso* saját kezeirésében. A párizsi Királyi Akadémián megnézte „Montaigne első kiadásának sajátkezű kijavításait”. „... a házat, melyben *Montaigne* élt, írt és gondolkodott meglátogattam” – írja egy helyen.

Természetesen a legtöbb művet német nyelven olvasta. Naplóját is ezen a nyelven írta. Ismerte és kedvelte *Lessinget*, *Goethét*. Az utóbbit „világalakítónak” tartotta: „Az én életemben világalakítók: Bonaparte, Washington, Franklin, Pitt, Byron, Goethe, Bolivar.” Gyakran idézett a Faustból és Goethe verseiből. *Schiller* drámái, versei legkedvesebb olvasmányai közé tartoztak, színházban is megnézte darabjait, többek között a „Messinai menyasszony”-t. Ismerte és színházban is megtekintette *Grillparzer* drámáit, például az *Ósanyát*. *Theodor Körner* Zrínyi című szomorújátékát a pesti magyar színházban nézte meg. Hosszan sorolhatnánk még kedves német szerzőit, így *Herdert*, *Wielandot* és másokat.

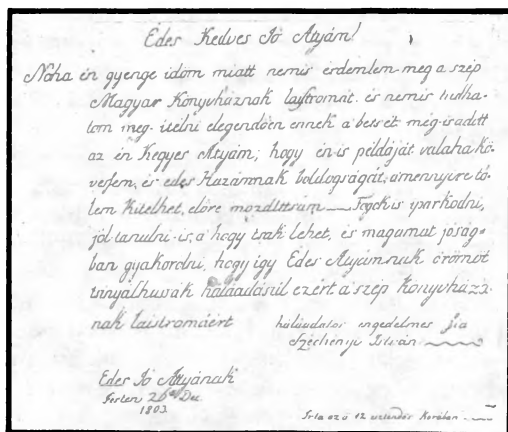
Külön érdemes felhívni a figyelmet arra, hogy korának hazai főurai közül *Széchenyi István* állt személyes kapcsolatban a legtöbb korabeli magyar íróval, költővel, és az is feltételezhető, hogy akikkel ismeretségben volt, azoknak műveit is olvasta. A pozsonyi országgyűlés, pesti tartózkodásai, közeleti tevékenykedése számos alkalmat nyújtottak ezen kapcsolatokra. Elsőnek *Vörösmarty Mihályt* kell említeni, akivel igen sokszor találkozott, ebédelt együtt. Közvetlen része volt abban, hogy a nagy költő megkapta az Akadémia 1842. évi nagyjutalmát, 200 aranyat. Barátai voltak: *Eötvös József*, *Jósika Miklós*, *Teleki László* és *Kemény Zsigmond*. *Bérczy Károly* a *Széchenyi* vezetése alatt álló közlekedési bizottság tisztviselője volt, *Kisfaludy Károlyt* az általa kezdeményezett és támogatott lap, a *Jelenkor* szerkesztőjének szánta, terve csak az író korai halála miatt nem valósulhatott meg. Ek-

kor írta: „Kisfaludy hamari vége nagyon bánt.” Helyette *Helmeczy Mihály* került a lap élére. *Fáy András* személyesen és irodalmi alkotásaival is hatott *Széchenyi* életrajzra. De ismerte *Vitkovics Mihályt*, *Bajza Józsefet*, *Pázmány Horváth Endrét*, *Berzsenyi Dánielt*, *Czuczor Gergelyt*, *Thaisz Andrást*, *Gaál Józsefet*, *Garay Jánost*, *Görög Demetert*, *Toldy Schedel Ferencet*. Lehetséges, hogy sohasem beszéltek, de legalábbis látta 1848-ban *Petőfi Sándort* és *Tánácsics Mihályt* is. Ez a felsorolás korántsem teljes, de talán mégis érzékelteti *Széchenyi* írókkal való kapcsolatainak széleskörűségét.

Természetesen maradtak adatok arról is, hogy az itt felsorolt írók műveit is ismerte. Különösen kedvelte *Berzsenyi* verseit, erről 1828-ban így írt: „Mennél többet olvasom *Berzsenyi* költeményeit, szívemet annál nagyobb fájdalom tölti el, hogy oly kevesen olvassanak magyarul, hogy Cr[escence] nem olvassa ezt... És *Berzsenyi* sem ír többé... Egy ilyen tehetség! Mert megkeseredett. – Senki sem ismeri el érdemeit.” Nyomai maradtak annak is, hogy a tisztelet kölcsönös volt. A nagy költő egyik verseskötetét *Széchenyi* feleségének ajándékképpen is megküldte, noha az nem tudott magyarul olvasni.

Kedvelte *Jósika Miklós* történelmi regényeit: „Báró *Jósika Miklós* Abafiját, 1836, olvasom nagy gyönyörűséggel. It will do! [Ez igen!]” Máshol megemlíti, hogy az *Utolsó Báthorit* olvassa, vagy azt: „befejezem »A Csehkek Magyarországon«-t”. Színházban is megnézte *Jósika Barcsaiak* című darabját.

Naplója tanúsága szerint *Fáy András* meséit, aforizmáit 1826-ban olvasta. Amint már

említettük, *Eötvös Józseffel* is jó barátságban volt, 1838-ban feljegyezte róla: „Eötvös Pepi nálam. Felajánlotta, hogy tegeződünk.” Kölcsönösen tisztelték egymást: „Meglátogatott Eötvös Pepi... Pest megszépítéséről beszélgettünk, – ő ... elismeri átfogó nagy nézeteimet.” *Kemény Zsigmonddal* 1846-ban ismerkedett meg, „Korteskédését” már 1844-ben olvasta.

Számos íróval akadémiai tevékenységei folyamán ismerkedett meg, így *Czuczor Gergellyel*, *Bajza Józseffel*, *Toldy Schedel Ferencel*, aki 1835-től az Akadémia titkára volt.

Rendszeresen járt színházba, azonban szívesen olvasta is a színdarabokat, erről például *Telekivel* kapcsolatban feljegyezte: „Teleki L[aci] Kegeyczét olvasom végtelen gyönyörűséggel. Meg vagyok lepve.” Azt is megírta, ha nem tetszett a színmű: „Batthyány Lajos a magyar színház páholyában. Az Atyátlan Tóth Lőrinc-től, gyalázatos darab. Az egész darabban nincs egy becsületes jellem.” Tóth Lőrinc egyébként a Széchenyi által támogatott *Jelenkor* segédszerkesztője volt és a Nemzeti Kaszinó könyvtárosa.

A továbbiakban még néhány, a Naplóból vett idézettel szeretnénk jellemezni Széchenyi széleskörű érdeklődését. „Goldsmith The Vicar of Wakefieldjét [A wakefieldi pap] olvastam. George Sand Indiana-ját. Még egy halom más dolgot is olvastam – George Sand Jacques-ját...” Feljegyzéseiből az is kiderül, hogy sok szakkönyvet és életrajzot is olvasott, némelyiket többször is: „Arthur Young politikai aritmetikáját harmadizban olvastam el. Elolvastam William Caxton életét. Másodizban olvastam Bacon Organum Scientiariumát. Elolvastam Blake admirális életét. Elolvastam Wolsey admirális életét. Elolvastam Sir Edward Coke életét. Elolvastam Horváth Endre Á...” Itt

megszakad a szöveg, az utóbbi *Pázmándi Horváth Endre* Árpád című eposza, amelyért a költő akadémiai nagyjutalmat kapott. Következő idézetünkben is szépírókkal együtt sorolja fel a szakkönyveket: „Fáy András Kedv csapongásait I., II., 1824. olvastam. Kisfaludy Sándor Gyula szerelmeit olvastam. A lótenyésztés tökéletesítésének alapelveit Justinustól olvastam. Woodstockot Sir Walter Scotttól olvastam. Határtalan unalom.” Szeretete az útikönyveket, útleírásokat, például „Az ifjú Anacharsis utazása Görögországban” című munkát *Jean Jacques Barthélemy*től franciául, de magyarul is olvasta *Deáky Filep Sámuel* fordításában, ismerte *Fordyce* Itáliáról írott könyvét.

Széchenyi rendszeres olvasója-idézője volt a görög és római klasszikusoknak, kedvencei közé tartozott *Homérosz*, *Platon*, *Arisztotelész*, *Thuküdidész*, *Xenophon*, *Plutarkhosz*, *Epiktétosz*, valamint *Horatius*, *Vergilius*, *Plinius*, *Seneca*, *Marcus Aurelius*, *Lucanus*, *Ovidius*.

A vallásos nevelésben részesült Széchenyi természetesen olvasta a Bibliát, az egyházatyák műveit és egyéb hitbuzgalmi jellegű könyveket is.

Végül megjegyezzük, hogy *Széchenyi István* nemcsak könyveket olvasott, de mint politikai érdeklődésű államférfiú naponta kézbe vette a hazai és külföldi hírlapokat, folyóiratokat. Nem csak az őt támogató *Jelenkort*, *Társalkodót*, *Tudományos Gyűjteményt*, de a lényegében vele és politikájával szembenálló *Pesti Hírlapot* is. Még döblingi éve folyamán is igyekezett figyelemmel kísérni a hazai eseményeket, onnan is megrendelte a magyarországi időszaki kiadványokat és könyveket. Tanúbizonyosság erre egy *Tasner Antal*hoz, titkárához írott levele: „Kérem január 1-sőtől 1858. prenumeraljon minden időszaki magyar lapokra és nyomtatványokra s pedig egyenesen nevemre, Ober-Döbling, Nr. 163; és bizzon meg egy könyvárúst, nekem minden magyar könyvet vagy bármiféle közleményt, mely 1858-ban világot lát, megküldeni”.

*

Természetesen nem gondoljuk, hogy e viszonylag rövid írás keretében sikerült a legnagyobb magyar olvasmányainak teljességét bemutatni, csupán érdeklődésének irányára, sokoldalúságára tudtuk és kívántuk felhívni a figyelmet.

Batári Gyula